

BAŞARISIZ DEVLET OLGUSU ÜZERİNDEN ARAP BAHARI'NIN LİBYA'YA ETKİSİ

Derya SÜRMEİİOĞLU PARLAR*

ÖZET

2010'da Tunus'ta başlayan ve oradan diğer bölge ülkelerine yayılan Arap Baharı'nın doğrudan etkilediği ülkelerden birini Libya oluşturmuştur. Daha fazla demokrasi ve özgürlük söylemiyle başlayan Libya halk hareketi 2011'de Muammer Kaddafi'nin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak rejim değişikliği Libya'ya beklenen demokrasi, özgürlük ve istikrar ortamını henüz getirmemiştir. İktidar için rekabet eden farklı grupların karşı karşıya geldiği, 2011'den itibaren kendini hissettiren iç savaşla Libya, bölgesel ve bu şekilde uluslararası barışa risk oluşturmaktadır. Bu uzantıda 2011'den beri devam eden istikrarsızlıkla Libya, başarısız devlet indekslerinde hep üst sıralarda yer almaktadır. Arap Baharı'nın Libya istikrarını hangi yönde etkilediğini başarısız devlet olgusu üzerinden açıklamak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Nitel yöntem uygulanan çalışmada yapılan veri analizleri sonucunda Arap Baharı'nın Libya'da beklenen istikrar ve barış ortamını henüz yaratmadığı ortaya konulmuştur. Libya örneği üzerinden okunduğunda Arap Baharı'nda olduğu gibi halkın demokrasi ve özgürlük taleplerinin yarattığı her otoriter iktidar değişikliğinin her zaman ülkelere doğrudan barış ve istikrar getirmedeği, ülkeleri daha da kırılgan hale getirebildiği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Başarısız devlet, Libya, Arap Baharı, Libya iç savaşı

JEL Kodları: F50, F51, F59

THE EFFECT OF THE ARAB SPRING ON LIBYA THROUGH FAILED STATE PHENOMENON

ABSTRACT

Libya has been one of the countries directly affected by the Arab Spring, which started in Tunisia in 2010 and spread to other countries in the region. Libya popular uprising has started with the statement of more democracy and freedom and it has ended in 2011 by Muammer Gaddafi being overthrown. Nonetheless, the change of regime has not provided the much expected ambiance of

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, deryasurmelioglu@nevsehir.edu.tr, 0000-0002-0236-6001

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 8 Ağustos 2021

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 16 Eylül 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 20 Eylül 2021

democracy, freedom and stability to Libya yet. With the civil war that has been becoming more and more intense since 2011, in which different groups competing for power came across, Libya poses a risk to regional and consequently international peace. Within this context, Libya has always been in the top rankings of failed states index due to the instability that has been going on since 2011. The present study aims to explain the effect of Arab Spring on Libya's stability through the failed state phenomenon. Qualitative data analyses conducted within the study show that the Arab Spring has not yet created the expected stability and peace environment in Libya. As we see in the example of Libya, it can be claimed that not every authoritarian change of power, which is created by people's demand of democracy and freedom, brings a direct peace and stability to the countries and moreover it can enhance the vulnerability of the said countries.

Keywords: *Failed states, Libya, Arab Spring, Libya civil war*

JEL Codes: *F50, F51, F59*

1. GİRİŞ

Sosyal, ekonomik, siyasi, güvenlik gibi temel alanlarda yetersiz kalan ve bu şekilde devlet varlığının tehlikeye girdiği ülkeler başarısız devlet olarak nitelendirilmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren uluslararası alanda ortaya çıkan çok sayıda yeni devletin siyasi, güvenlik, ekonomik ve toplumsal uzlaşısı konusunda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaları başarısız devlet kavramını daha da öne çıkarmıştır. Başarısız devlet olgusunu ortaya çıkaran birçok faktör bulunmakla beraber özellikle etnik, ekonomik, siyasi olmak üzere farklı nedenlerle meydana gelen iç savaşın doğurduğu ekonomik, siyasi ve toplumsal istikrarsızlık devletin başarısızlığında önemli rol oynamaktadır. Söz konusu başarısızlık devlet aygıtını tehlikeye attığı gibi bölgesel ve bu şekilde uluslararası barışa tehdit oluşturabilmektedir. Bu noktada devlet başarısızlığının önüne geçmek adına uluslararası toplumun hukuki dayanağını insani müdahale doktrini ya da koruma sorumluluğu ilkesi oluşturacak şekilde söz konusu ülke müdahale etme hakkının varlığı kabul edilmektedir.

Son on yılda başarısız devlet sıralamasında hep üst sıralarda yer alan ülkelerden birini Libya oluşturmaktadır. 2010'da Tunus'ta başlayan ve oradan diğer bölge ülkelerine yayılan Arap Baharı'nın doğrudan etkilediği ülkelerden biri Libya olmuştur. 40 yıldan uzun bir süre tek adam olarak ülkeyi yönetmeye çalışan Muammer Kaddafi yönetimine artan öfke, 2010 Arap Baharı'yla açıkça ortaya çıkmıştır. Halkın özellikle daha fazla siyasi, ekonomik özgürlük sağlamak üzere başlattığı protesto gösterileri ve ardından gelen NATO müdahalesi 2011'de Kaddafi iktidarının son bulmasıyla noktalanmıştır. Ancak söz konusu iktidar değişikliği ülkeyi daha fazla demokrasi, özgürlük ve barış ortamına taşımak yerine bir kaosun ortasında bırakmıştır. Kaddafi karşıtlığının farklı grupları bir paydada birleştirmesiyle oluşan Arap Baharı'ndaki uzlaşısı ortamı Kaddafi rejimi sonrasında hızlıca

çözümüştür. Farklı çıkar grupların ortak bir Libya noktasında buluşmaması, ülkeyi 10 yıldır siyasi istikrarsızlığın kaynağı haline getirmiştir

Ülkede farklı amaçları bulunan çok sayıdaki değişik gruplardan özellikle Libya'nın doğusu Tobruk'ta ve batısı Trablus'ta etkili olan iki grup ve bunlar arasındaki iktidar mücadelesi, ülkedeki istikrar sürecini daha da çıkmaza sokmaktadır. Dış güçlerin de başta Arap Baharı'nda ve sonrasında Libya'daki çıkarlarını korumak adına ülkedeki farklı grupları desteklemesi ülkenin mevcut olumsuz tablosunu daha da karartmaktadır. Bu noktada Libya devlet aygıtının bir türlü yeniden inşa edilmediği bir ülke olarak dünya kırılma/başarısız devletler indeksinde başarısız devlet olarak son on yılda hep üst sıralarda yer almıştır. Başarısız devleti doğuran tek bir unsur bulunmamakla beraber Libya'da siyasi istikrarsızlığa ve söz konusu istikrarsızlığın derinleştiği hukuksal, güvenlik, ekonomik ve sosyal bozulmaya yol açan farklı gruplar arasındaki rekabetin yarattığı iç savaş ve dış aktörlerin bu süreçteki kimi politikaları ülkenin başarısızlığının önemli etkenleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada öncelikle başarısız devlet olgusu, kavramın özellikleri, başarısız devleti ortaya çıkaran etkenler incelenmekte; ardından Arap Baharı'nın Libya'ya yansımaları ile Arap Baharı sonrası sürecin Libya'nın başarılı/başarısız devlet niteliğine etkisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

2. BAŞARISIZ DEVLET NEDİR?

Başarısız devlet kavramını ilk kez kullanan Helman ve Ratner (1992-93: 3), "Saved Failed State" başlıklı makalelerinde uluslararası toplumun bir üyesi olmak konusunda tamamen yetersiz kalan devletleri başarısız ulus devlet olarak tanımlamıştır. Anarşi ve şiddet içerisinde bulunan, vatandaşlarının güvenliğini tehlikeye sokan, komşuları dışında dünyaya da tehdit oluşturan devletlere başarısız devlet denmektedir (Telli, 2020: 1273). Merkezi hükümetin sınırlarında kamu kontrolünü sağlamada yetersiz kaldığı, topraklar üzerinde merkezi kontrolün bulunmadığı, sınırlarını sürekli kontrol edemediği, kamu kurum ve hizmetlerini sürdürmeyen, anayasaya aykırı iç sorunlara karşı kırılma olanağı olan ülkeler başarısız devlet olarak nitelendirilmektedir (Newman, 2007: 465). Böylece başarısız devlet, merkezi otoritesinin ve kontrolünün de facto olarak bulunmaması halindedir (Newman, 2007: 465).

Siyasi ve hukuki açıdan başarısız devleti Thüerer (1999: 1-2), dışa yönelmiş bir patlamadan çok içe doğru çöküşü başlayan güç ve otorite yapılarının ortaya çıkmasına yol açan; sınıraşan etkileri olsa da temelde içerden kaynaklı içsel sorunları bulunan; hukuk ve düzeni sağlayan yapıların tamamının ya da tamamına yakınının çöktüğü; devletin uluslararası düzeyde temsilini sağlayacak organların olmadığı ve dış etkiye açık kırılma olanağı siyasi yapının bulunduğu devletler şeklinde tanımlamıştır. Barış Fonu (FFP: What Does..., t.y.), ülkesi üzerinde fiziksel kontrolü ya da güç kullanma tekeli kaybetmiş, kamu hizmetlerini yerine getiremeyen, uluslararası toplumun tam bir üyesi olarak diğer devletlerde etkileşim

içinde olamayan, ortak karar sürecinde meşru otoriterin erozyona uğradığı ülkeleri kırılmalı/başarısız devletler olarak nitelendirmektedir.

Özalp (2014: 349) başarısız devlet kavramını genel olarak güvenlik, toprak bütünlüğü, kamusal faydaların sunumu gibi çekirdek alanlarda devletin kontrol, idare ve eylem yeteneğini kaybetmesi ya da kısmen yerine getirmesine bağlı olarak hızlı ya da yavaş bir süreç içinde meşruiyet kaybının ortaya çıkması şeklinde tanımlamıştır. Afganistan örneği üzerinden başarısız devletlere dış askeri müdahalenin etkisini inceleyen Huria (2009: 1) çalışmasında, bölgesel kontrol, eğitim, sağlık gibi temel kamu hizmetlerini ve yasal kurumları sağlamada etkisiz ya da zayıf ve vatandaşların temel haklarını sağlamada isteksiz, aciz ya da temel hakların ihlaline iştirak eden devletleri başarısız olarak nitelendirmiştir. Bu şekilde başarısız devlet, modern devletten beklenen işlevleri uzun süredir yerine getiremeyen varlık olarak karşımıza çıkmaktadır (Telli, 2020: 1275). Başarısız devlet genellikle iç çatışmanın yarattığı anarşik durumun tetiklediği sürece paralel hukuk ve düzen için siyasi destek yaratan güç yapılarının çöküşünün ürünüdür (Thürer, 1999: 1).

Helman ve Ratner (1992-93: 3) başarısız devlet olgusunun II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren özellikle Asya ve Afrika'da ulus devletlerin sayıca artmasından kaynaklandığını savunmaktadır. Soğuk Savaşın sone ermesiyle birlikte birçok devlet insani acil durumun ortaya çıktığı etnik gerginlik, iç savaş ya da devrim nedeniyle şiddet sarmalının içine sürüklenmiştir (FFP, 2017: 4). Özellikle Afrika ve Ortadoğu'da sona ermeyen istikrarsızlıklar başarısız devletin daha fazla gündeme gelmesine yol açmıştır (Öğüt, 2013: 164). Genel olarak otoriter devletleri ifade eden kavramın, 11 Eylül sonrasında insan hakları ihlalleri ve iç karışıklıkların yarattığı istikrarsızlık tehditlerini de kapsayacak şekilde içeriği genişlemiştir (Telli, 2020: 1273). Diğer taraftan bir devletin çöküşü ülkeden ülkeye farklılık göstermekte, çöküş birden değil farklı faktörlerin birbirleriyle etkileşmesine bağlı yavaşça gelişen bir süreç sonucunda ortaya çıkmaktadır (Özalp, 2014: 355).

2.1. Başarısız Devletin Özellikleri

Devletin başarısızlığına ilişkin yapılan tanımlamalardan sonra söz konusu başarısızlığa yol açan etkenlere ve söz konusu devletlerin özelliklerinin ne olduğuna odaklanılmıştır. Devletin başarısızlığına yol açan etkenler konusunda da görüş birliği olmamakla beraber bir dizi problemin sonucunda devletin başarısızlığa itildiği kabul edilmektedir (Newman, 2007: 466). Bir devlete ait siyasi, kültürel, yapısal ve sosyo-ekonomik özellikler ve şartlar, yönetim kademesindeki siyasal elitlerin kriz ve çatışma durumlarına nasıl yaklaştıkları, darbe girişimleri, harici askeri müdahaleler, mülteci akını ya da sosyal karışıklıklar devletin başarısızlığında rol oynamaktadır (Özalp, 2014: 356-357).

Başarısız devleti diğer devletlerden ayıran temel özellik söz konusu devletin modern ulus-devlet olma noktasında yetersiz kalmasıdır (Bağbaşıoğlu, 2018: 2846). Devletin sahip olduğu ayrıcalıkları

kötüye kullanan ya da bölgesel güvenliğe tehdit oluşturan asi ve saldırgan yöneticiler iktidara gelmekte, ekonomik ve sosyal güçler devletin kapasite, yetki ve kamu yararını aşındırmakta ve böylece devleti zayıflatmaktadır (Newman, 2007: 465, 466). Başarısız devletlerde ekonomik gerileme, eğitim, sağlık gibi temel kamu hizmetlerinin yerine getirilememesi, suç, şiddet, ekonomide yolsuzluk, farklı gruplar arasında çatışma söz konusu olmaktadır (Telli, 2020: 1276). Mülteci akını, siyasi istikrarsızlık, iç savaş yoluyla komşularını tehdit ve bu devletlerin vatandaşlarını tehlikeye atan şiddet ve anarşi başarısız devletin özelliği olarak ortaya çıkmaktadır (Helman ve Ratner, 1992-93: 3). Başarısız devletler terör örgütlerinin ortaya çıkmalarına, buraya sızmalarına, ülke içinde ve dışında saldırı yapmalarına uygun bir ortam doğurmaktadır (Newman, 2007: 463).

Şiddet kullanımının yoğun olduğu bu ülkelerde yaşam hakkı gibi en temel hakları da içerecek şekilde ağır insan hakları ihlalleri ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Helman ve Ratner, 1992-93: 3; Thüerer, 1999). Ülke içindeki gerilim, kaynaklar üzerindeki rekabet, parçalanmış liderlik, yolsuzluk, çözümsüz grup ayrımcılığı gibi çeşitli nedenlerle çatışmaya dönüşebilmektedir (FFP, 2017: 4). Devlet güç ve yetkisinin zayıflamasıyla etnik temelli ve doğal kaynaklar üzerinde rekabet eden suç ya da terör gibi özel grupların yol açtığı şiddet ortamı doğmaktadır (Newman, 2007: 465). Aşiret, kabilecilik, mezhepçilik altında kendini gösteren farklı grup kimliklerinin ulus-devlet bilincinin önüne geçtiği başarısız devletlerde devlet aygıtı daha da zayıflamaktadır. Kısacası bu devletlerde devlete ait kurumlar işlevsizleşirken vatandaşların devlete bağlılığı kaybolarak toplumsal sözleşme bozulmaktadır (Özalp, 2014: 353).

Başarısız devlet, iç güvenlik krizi dışında bölgesel krizlere de yol açmaktadır (Telli, 2020: 1271). Böylece başarısız devletin karşılaştığı sorunlar yalnızca bu devlet ve vatandaşları için değil komşu ülkeler ve dünyada ciddi etkilere yol açmaktadır (FFP, 2017: 4). İç egemenliğin işlevsiz hale geldiği başarısız devletler, terörizm, insan ticareti, silah ticareti, göç, mülteci akını, uyuşturucu kaçakçılığı, iç savaş ve organize suçlar, sağlık hizmetlerinin yetersiz kalarak bulaşıcı hastalıkların yüksek düzeyde görülmesi, silah kaçakçılığının kökeni ya da geçiş bölgesi haline gelmesi, yasadışı ekonomik faaliyetlerin yaygınlaşması gibi birçok soruna uygun zemin doğurarak başta bölgesel istikrar olmak üzere uluslararası güvenliğe ciddi tehdit oluşturmaktadırlar (Özalp, 2014: 357-358; Newman, 2007: 466).

İstikrarsızlık ya da başarısızlığın nedenlerine bakılmaksızın mutlak egemenlik olgusuna istisna oluşturacak şekilde ekonomik ya da askeri olarak başarısız devletlere dış yardım ya da müdahale söz konusu olabilmektedir (Huria, 2009: 1; Telli, 2020: 1274). Uluslararası toplum başarısız devletin uluslararası güvenliğe yönelik oluşturduğu riskleri bertaraf etmek amacıyla ülkeye müdahale gerçekleştirmekte, yardımlar yapmaktadır (Bağbaşıoğlu, 2018: 2847). Böylece devletin klasik egemenliği harici dış gücün yardımıyla tekrar devlete kazanılmaya çalışılarak ulusal hükümetlere

meşruiyet sağlanmaktadır (Özalp, 2014: 359). Devletin varlığı için iç egemenlik kadar dışarda hiçbir devlete bağlı olmamak anlamında dış egemenliği de önem arz etmektedir (FFP, 2017: 4).

Devletin diğer devletlerle ya da hükümetlerarası ilişkilerini bağımsız şekilde belirleyebilmesi devletin egemenliğinin önemli ölçütlerinden biri olmaktadır (Öğüt, 2013: 166). Başarısız devlet içeride yaşadığı sorunlar dışında uluslararası topluluğun bir parçası olarak da sorumluluk ve yükümlülüklerini yerine tam olarak getirememektedir (Özalp, 2014: 355). Ancak başarısız da olsa devletin sınırları ve hukuki kişiliği devam etmekte, uluslararası örgütlerdeki üyelikleri kaybolmamakta, diplomatik ilişkilerinin tümü dokunulmaz olarak kalmaktadır (Thürer, 1999: 6). Böylece başarısızlık durumunda devlet de facto olarak egemenlik kaybı yaşarken de jure anlamda bağımsız, egemen şekilde uluslararası sistemdeki yerini korumakta; ancak istikrarsız durumu dolayısıyla uluslararası alanda tam anlamda etkin olamamaktadır (Telli, 2020: 1273-1274).

Devletlerin başarısını ölçmeye yönelik uluslararası alanda çeşitli uluslararası kuruluşlar faaliyet göstermektedir. BM Kalkınma Programı'nın yayınladığı insani gelişmişlik indeksinde (Telli, 2020: 1275) olduğu gibi kimi uluslararası kurumlar devletlerin başarısını tespit etmeye çalışırken söz konusu oluşumlardan bağımsız kuruluş olan Barış Fonu (Fund For Peace/FFP) öne çıkmaktadır (Öğüt, 2013: 168). Kırılgan/başarısız devlet indeksini belirlemek için Fon, 178 ülkeyi ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlik temel başlıklarıyla incelemektedir. Fon dördü sosyal, ikisi ekonomik ve altısı siyasi ve askeri olmak üzere devletlerin başarısını 12 farklı göstergeyle ölçmeye çalışmaktadır (Öğüt, 2013: 168).

Fon, güvenlik aygıtı, hizipleşmiş seçkinler, demografik baskılar, insan ve beyin göçü, dış müdahale (hükümete muhalif grupların dışardan destek alıp almadıkları, yabancı askeri varlığı, dışardan askeri saldırı olup olmadığı, yabancı askeri yardım, dış ülkelerin askeri eğitim faaliyetleri, barış gücü faaliyetleri, güvenlik güçlerinin eğitiminde dış destek), insan hakları ve hukuk devleti, kamu hizmetleri, devletin meşruiyeti, ekonomik düşüş, eşitsiz ekonomik kalkınma, mülteciler ve yerinden edinilmiş insanlar, grup sorunları üzerinden devletlerin durumunu inceleyerek başarısız olup olmadıklarını saptamaya çalışmaktadır (FFP, 2017: 6-13). Barış Fonu 2005 yılından 2014 yılına kadar “Başarısız Devletler İndeksi”, 2014 yılından itibaren ise “Kırılgan Devletler İndeksi” adı altında yayınladığı raporlarla devletlerin başarı durumunu ortaya koymaktadır (Bağbaşıoğlu, 2018: 2844).

3. ARAP BAHARI'NİN LİBYA'YA YANSIMALARI

2010'da Tunus'ta başlayarak diğer bölge ülkelerine yayılan ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreç Libya'yı doğrudan etkileyerek 1969'dan beri ülkenin başında bulunan Muammer Kaddafi yönetiminin son bulmasıyla sonuçlanmıştır. Kaddafi'nin ülke içinde özellikle belirli aktörlere kimi ayrıcalıklar tanıyarak rejimin meşruiyetini sağlama politikasının yarattığı kırılganlık Arap Baharı'nın Libya'yı doğrudan etkilemesine yol açmıştır. Bingazi'de insan hakları savunucusu Fethi Terbil'in 15

Şubat 2011’de rejim tarafından tutuklanması Libya’daki devrimin başlangıcını oluşturmuştur (Polat, 2015: 1). Kaddafi karşıtı gösteriler şiddetlenmişken olaylara polisin sert müdahalesi halk hareketlerinin ülke çapına yayılmasına yol açmıştır (Polat, 2015: 1; Doğan ve Durgun, 2012: 80; Güneş, 2018: 275). Böylece göstericilere karşı güvenlik güçlerinin orantısız güç kullanımıyla hareket, iç savaşa evrilmiş, iki hafta içinde de yaklaşık 300 sivilin ölmesi ve ölüm oranlarının gittikçe artması üzerine özellikle Batı’nın büyük güçlerinin etkisiyle BM Güvenlik Konseyi Libya’ya yönelik kararlar almıştır (Abdessadok, 2017).

Ülkede uygulanan aşırı şiddet ve insan hakları ihlalleri karşısında Libya’nın Arap Birliği üyeliği askıya alınmış, BM Güvenlik Konseyi Kaddafi rejimine karşı bir takım yaptırım öngörmüştür (Doğan ve Durgun, 2012: 80). Özellikle olayların insanı drama dönüşmesi karşısında BM Güvenlik Konseyi, Libya’ya çeşitli yaptırımlar ve ardından uluslararası müdahale ön gören 1970 ve 1973 sayılı kararları almıştır. BM Güvenlik Konseyi’nin Libya’yı uçuşa yasak bölge ilan ederek havadan müdahale edilmesine ve gerekli olabilecek tüm tedbirlerin alınmasına onay vermesiyle (Abdessadok, 2017) Fransa ve ABD öncülüğünde oluşturulan koalisyon sivilleri korumak üzere 31 Mart 2011’de ülkeye hava saldırıları başlatmıştır (Polat, 2015: 1). Bu kapsamda Kaddafi karşısında yer alan Bingazi’deki devrimci güçleri destekleyen NATO, hava müdahalesinin komutasını devralmıştır (Chtatou, 2017). Uluslararası müdahaleye paralel 20 Ekim 2011’de Sirte’de yakalanarak öldürülmesiyle Libya’da 42 yıllık Kaddafi devri kapanmıştır (Telli, 2020: 1281; Güneş, 2018: 278).

Kaddafi rejiminin yarattığı yapısal ve kurumsal zayıflık, Arap Baharı’nda söz konusu rejime karşıtlığın farklı gruplar arasında yarattığı uzlaşının hızlıca çözülmesine yol açmıştır (FFP, 2020: 28). Kaddafi’nin Ekim 2011’de düşmesinden sonra 300’ün üzerinde silahlı grup liderlik ve stratejik noktaları kontrol etmek üzere mücadeleye devam etmiştir (Chtatou, 2017). Kaddafi sonrası ilk çatışmalar da Kaddafi yanlısı milis kuvvetler ile devrimci saflar arasında yaşanmıştır (Güneş, 2018: 278). İsyandan sonra 2012’de de gerçekleştirilen ilk genel seçimden sonra kurucu meclis olarak oluşturulan, toplumun farklı kesimlerinden oluşan ve devlet geçici başkanını seçecek olan Genel Ulusal Kongre görevi (Güneş, 2018: 280; Bağcı ve Erduramaz, 2017: 43; Abdessadok, 2017), 2011’de Bingazi’de gevşek örgütlenmiş yerel askeri gruplardan meydana gelen ve isyanı yönlendirmek üzere oluşturulan Ulusal Geçiş Konseyi’nden devralmıştır (Doğan ve Durgun, 2012: 81; Abdessadok, 2017).

Ağustos 2014’e kadar Libya’nın parlamentosu görevini üstlenen Genel Ulusal Kongre, istikrar getirmemiş, ülkede uzlaşma mümkün olmamış, politik düzlem Müslüman Kardeşler ve o çizgideki oluşumlar ile söz konusu gruplarla nüfuz mücadelesine giren kesimler arasında bölünmüştür (Güneş, 2018: 280). Genel Ulusal Kongre’nin görev süresi dolmasına rağmen süreyi uzatma kararı tepkiye yol açmış, çok sayıda Libya’lı Trablus ve Bingazi’de protesto gösterilerinde bulunmuştur (Abdessadok, 2017). 2014 Mayıs ayında da ABD silahlarına sahip ve Mısır, BAE, Suudi Arabistan destekli emekli

General Halife Hafter, ülkenin batısında etkili olan aktörlere karşı onur operasyonu başlatırken, bu cepheye karşılık Haziran 2014'te Katar ve Türkiye'nin desteklediği ülkenin batısında etkili olan Müslüman Kardeşler, Libya Devrimcileri Harekatı Odası gibi gruplar da karşı cephe oluşturdular (Chtatou, 2017).

2014'ün başında askeri darbe gerçekleştiren, yerel kabileler ve işadamlarının desteğini alan General Halife Hafter liderliğindeki askeri güçler ülkenin doğusunu kontrol altına almıştır (Bağcı ve Erduramaz, 2017: 43). Haziran 2014'te de gerçekleştirilen seçimlere rağmen ülkede istikrar sağlanamamış, Halife Hafter Temsilciler Meclisi'nin taşındığı Tobruk'ta yeni bir hükümet oluşturmuştur (Bağcı ve Erduramaz, 2017: 43). Böylece ülke yönetimi fiili olarak ikiye bölünmüştür (Deutsch Welle, 06 Ocak 2020; Deutsch Welle, 05 Şubat 2021; Çelikpala, 2020). Söz konusu iki yönetimden biri Trablus merkezli ve 2016'da faaliyete geçen Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) iken diğeri ülkenin doğusunda faaliyet gösteren, Temsilciler Meclisi ve Halife Hafter liderliğindeki Libya Ulusal Ordusu tarafından desteklenen geçiş hükümeti olup her iki yönetim de uluslararası toplum tarafından tanınmaktadır (FFP, 2020: 27).

2014 seçimlerinin ardından yaşanan siyasi istikrarsızlık BM aracılığıyla çözülmeye çalışılmış, BM öncülüğündeki görüşmeler 17 Aralık 2015'te Suheyraat Anlaşması'nın (Libya Siyasi Anlaşması) imzalanması, bir Başkanlık Konseyi'nin atanması ve 15 Şubat 2016'da Trablus merkezli Fayeze el-Seraç liderliğindeki UMH'nin oluşmasıyla sonuçlanmıştır (Mezran, 2018: 1). 2015'teki anlaşma sonrasında Seraç liderliğinde Trablus'ta konumlanan BM'nin desteklediği UMH, Başkanlık Konseyi'ni ve Mart 2016'dan beri başkentteki hükümet kurumlarını ve bakanlıkları kontrol etmiştir (Bağcı ve Erduramaz, 2017: 45; Abdessadok, 2017). Fakat Tobruk merkezli Halife Hafter ve onun Libya Ulusal Ordusu ile işbirliği içinde olan Temsilciler Meclisi, Başkanlık Konseyi'nin belirlediği kabineyi tanımayı reddetmiş ve ülkenin doğusunu kontrol etmiştir (Abdessadok, 2017). Böylece batıdaki UMH doğudaki el-Tani hükümeti ile rekabet etmektedir (Mezran, 2018: 1-2).

Seraç BM tarafından tanınmış olsa da anlaşma ülkedeki güç ilişkilerinden dolayı tam olarak uygulanamamıştır (Güneş, 2018: 283). Özellikle barış sürecinin tıkanmasına yol açacak şekilde ülkede mevcut olan birçok ayrılıkçı grup bu anlaşmanın bir parçası olmamıştır (Chtatou, 2017). BM ile yapılan müzakerelerde ülkeyi temsil hakkının Seraç'a verilmesi de iki potansiyel lider Seraç-Hafter arasındaki rekabetin 2016'da yeniden silahlı mücadeleye dönüşmesine yol açmıştır (Çelikpala, 2020). 3 Nisan 2019'da da Hafter komutasındaki Libya Ulusal Ordusu Trablus'u ele geçirmek üzere geniş kapsamlı saldırı başlatınca dış güçlerin de dahil olduğu iç savaş yeniden başlamıştır (Çelikpala, 2020; Deutsch Welle, 05 Şubat 2021). Hafter'in saldırıları karşısında 2019 Kasım ayında imzalanan Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakat Muhtırası'na dayanarak Türkiye'nin de askeri destek sağladığı UMH, Mart 2020'de Barış Fırtınası Operasyonu başlatmıştır (Domazeti, 2020). İki taraf arasında artan çatışmalar BM

şemsiyesi altında ülkedeki savaş durumuna son vermek üzere görüşmelerin tekrar başlamasına yol açmış (Deutsch Welle, 05 Şubat 2021), İsviçre'nin Cenevre kentinde 19-23 Ekim 2020 arasında düzenlenen 5+5 Ortak Askeri Komite toplantıları sonucunda Libyalılar arasında kalıcı ateşkes antlaşması imzalanmıştır (Euronews, 20 Ocak 2021).

Cenevre'deki görüşmelerden sonra seçim sürecini planlamak üzere Tunus'ta Libya'nın farklı kesimlerini temsilen 75 kişiden oluşan Libya Siyasal Diyalog Forumu Kasım 2020'de ilk toplantısını yapmıştır (Deutsch Welle, 05 Şubat 2021). 9 Kasım 2020'deki Libya Siyasi Diyalog Formu'nda 24 Aralık 2021'de Libya'da genel seçimlere gidilmesi kararı alınmıştır (Bağ, 2021). Yapılması planlanan genel seçimlere kadar da ülkeyi yönetmek üzere geçici birlik hükümeti belirlenmiş, cumhurbaşkanlığı makamına denk gelen Başkanlık Konseyi başkanı olarak ülkenin doğusunda desteği bulunan Muhammed el-Menfi ve başbakan olarak da ülkenin batısındaki aşiretlerin desteklediği Abdulhamid Dibeybe seçildi (Deutsch Welle, 14 Nisan 2021; Deutsch Welle, 05 Şubat 2021). Bu şekilde geçici birlik hükümeti Trablus merkezli UMH ile Tobrukta'ki Temsilciler Meclisi'nin yerini almış, ikiye ayrılan Libya Meclisi de bütün olarak bir araya gelmiştir (Deutsch Welle, 16 Mart 2021). Ülkede tam bir istikrar sağlamak üzere uluslararası girişimler devam etmekle beraber taraflar arasındaki son ateşkese rağmen Libya'da istikrarsızlık devam etmekte, Libya'nın doğusunda ve batısında etkin olan gruplar arasındaki çatışma ve rekabet halen sürmektedir.

4. BAŞARISIZ DEVLET LİBYA

Başarısız devlet tanımı kapsamında güvenlik, sosyal, hukuk, ekonomik, siyasi gibi toplumsal alana ilişkin konularda görevlerini yerine getirmede yetersiz kalarak merkezi devletin zayıfladığı, güç boşluğunun ve buna paralel şiddet ve kaosun hüküm sürdüğü, söz konusu devletlere ilişkin uluslararası müdahalenin meşru sayıldığı, uluslararası toplumun bir üyesi olarak görevlerini tam olarak yerine getiremeyen ülkelerin başarısız kabul edildiği görülmektedir. Başarısız devlet kavramından hareketle günümüzde Libya'nın ulusal ve uluslararası alanda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalan başarısız bir ülke olduğu söylenebilmektedir. 2011 Arap Baharı sonrası Libya, devletin yeniden inşasında başarısız kalarak farklı aktörlerin nüfuz mücadelesi ettiği anarşik bir ortama dönüşmüştür (Polat, 2016). Barış Fonu verileri de Libya'nın ekonomik, sosyal, askeri ve siyasi her alanda daha kırılgan hale geldiğini ortaya koymaktadır.

Barış Fonu'nun yayınladığı Kırılgan Devlet İndeksi'ne göre iç savaş nedeniyle Libya, 178 ülke içinde son on yılın en kötüye giden devleti olmuştur (FFP, 2020: 27). Libya 2019 kırılgan devlet indeksi sıralamasında en kırılgan 28. ülke olarak alarm veren ülke kabul edilmişken (FFP, 2019: 7), 2020'de daha da kötüye girerek kırılganlık sıralamasında 20. sıraya çıkmıştır (FFP, 2020: 27). Ülkeleri çatışma,

savaş olgusu üzerinden değerlendiren Ekonomik ve Barış Enstitüsü'nün yayınladığı Küresel Barış İndeksi'ne göre de 2009 yılında barış durumları değerlendirilen 144 ülkenin içinde Libya, 46. sırada yer almışken (Institute For Economics and Peace, 2009: 10), 163 ülkenin değerlendirildiği 2020 indeksinde barışçıl ülke olarak 157. sıraya gerilemiştir (Institute For Economics and Peace, 2020: 9). 2010 Arap Baharı sonrasında Libya'nın barış ve istikrar konusunda hep geriye gittiği, başarısız devlet sıralamasında hep üst sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Ekonomik gerileme, temel kamu hizmetlerinin yerine getirilememesi, suç, şiddet, ekonomide yolsuzluk, terörizmin güç kazanması, göç, silah kaçakçılığı, insan ticareti, iç savaş, uyuşturucu kaçakçılığı, insan hakları ihlali, farklı gruplar arasında çatışma, devletin varlığının tehlikeye girmesi gibi başarısız devletlerin temel özellikleri Libya'da kendini göstermektedir. Libya ekonomik, sosyal, askeri ve siyasi her alanda daha kırılgan hale gelmiştir. Libya, 2006-2020 arası dönem değerlendirildiğinde dış müdahalenin daha fazla hissedildiği bir ülke haline gelmiş, mülteci, yerinden edilmiş insanlar, ekonomi, demografik baskı, insan hakları, kamu hizmetleri, güvenlik aygıtı gibi konularda ciddi sorunlar yaşayan ülke niteliği kazanmıştır (FFP: Fragile States..., t.y.).

Kaddafi sonrası Libya için beklenen demokrasi ve özgürlük dalgası yerini istikrarsız Libya'ya bırakmış, ülke parçalanmış, kabilenin hakim olduğu ve şiddetin hüküm sürdüğü bir ortama dönmüştür (Chtatou, 2017). Kabile anlayışının çok güçlü olması, devletin bu anlayışla inşası, kısacası modern devlet özelliklerinin ve modern anlamda ulus inşasının yerleşmemiş olması nedeniyle Libya, 2011'den beri istikrarsızlığın kaynağı olmayı sürdürmektedir (Güneş, 2018: 273). Libya'da 2011'den beri devam eden iç savaş üniter yapıyı zorlamaktadır. Mezran (2018: 1) çalışmasında Libya'nın günümüzde karşı karşıya kaldığı temel sorununun devlet aygıtının gittikçe kaybolması olduğunu belirtmiştir. Ülkede çok sayıda silahlı grup, ulus devlet anlayışından ziyade kabile kimlik ve bağlılığıyla hareket ederek ait oldukları kabilelerin çıkarlarını temsil ederken İslami kesim hilafete dayalı bir yönetim anlayışını arzulamaktadırlar (Chtatou, 2017). Böylece özellikle kabilecilik anlayışının öne çıktığı ülkede kabilelerin kendi alanlarında nüfuz kurma çabaları merkezi hükümetin tüm ülkede kontrol kurmasını engellemiştir (Abdessadok, 2017). Bu şekilde kabile ve mezhepçiliğin güçlü olduğu ülkelerde merkezi devletin kontrolünün zayıflamasının devletin başarısızlığında etkili olacağı varsayımı Libya'da kendini göstermektedir.

2014 seçimlerinden 2021 yılına kadar Libya'da birbirleriyle rekabet eden ve dış aktörlerin destek verdiği iki yönetim etkili olmuştur. Kaddafi sonrası dönemde baş gösteren keskin ayrımlar, her birinin kendi meclis ve askeri güçleri bulunan biri Trablus diğer Tobruk merkezli iki hükümeti ortaya çıkarmıştır (Bağcı ve Erdurmaz, 2017: 39). Uluslararası toplumun tanıdığı rekabet halindeki bu iki temel grup dışında DEAŞ militanları, küçük dağınık gruplar, Moskova temelli Wagner gibi yabancı askerler, Sudan ve Çad temelli milisler gibi aktörler de ülkedeki nüfuz mücadelesinin bir parçası olmuşlardır (FFP, 2020:

27). 2020 sonunda oluşturulan Libya Siyasi Diyalog Forumunun sağladığı ateşkese ve yarattığı geçici birlik hükümetine rağmen de ülkenin doğusu ve batısında etkin olan güçler rekabet etmeye devam etmektedir. Gerek ülkenin doğusundaki Halife Hafter gerekse batıda etkin olan yönetim ülkeye istikrar kazandırmaktan çok kendi planlarını gerçekleştirmek için uğraşmaktadır (Chtatou, 2017). Aşiretler gibi farklı toplumsal gruplar arasındaki yönetim mücadelesinin yol açtığı istikrarsızlık (Telli, 2020: 1281) Libya'nın uluslararası alandaki başarısız devlet niteliğinin sürekliliğine sebebiyet vermiştir.

Terör örgütlerinin ortaya çıkmasına, ülkeye sızmalarına, kolay faaliyette bulunmalarına başarısız devletlerin daha uygun ortam sunacağı Libya'da kendini göstermektedir. Devlet güç ve yetkisindeki zayıflık etnik temelli ve doğal kaynaklar üzerinde rekabet eden suç ya da terör gibi özel grupların yol açtığı şiddet ortamı doğurmaktadır (Newman, 2007: 465). Libya'da iç savaşın radikal farklı gruplara uygun ortamı doğurduğu görülmektedir. Libya günümüzde dünyanın en büyük silah deposuna ev sahipliği yaparken diğer taraftan geçişen sınırlarla el-Nusra gibi Suriye ve diğer ülkelerden gelen cihatçıların ve ayrılıkçı berberileri içeren ağır silahlara sahip mücahitlerin, ülkenin doğusu ve güneyinde varlık gösteren DEAŞ gibi devlet dışı aktörlerin varlık gösterdiği bir ortama dönüşmüştür (Cafiero ve Wagner, 2015). Böylece suç örgütleri bütün ülkeye yayılmış, ülkedeki güç boşluğuyla söz konusu örgütler daha zengin ve güçlü hale gelmişlerdir (Mezran, 2018: 2).

İçişlerine müdahale anlamında uluslararası toplumun insani gerekçe ya da koruma sorumluluğu ilkesi kapsamında başarısız devletlere müdahalesi olağan görülmektedir. Dış güçlerin iç savaş sürecinde önemli rol oynayarak farklı grupları desteklemeleri Libya'nın kırılma sürecini arttırmaktadır. Çıkar algılamaları farklılık gösteren bölgesel ve küresel aktörlerin askeri ve siyasi olarak rekabet halindeki farklı grupları desteklemeleri Libya'daki istikrarsızlığın devamında önemli rol oynamaktadır (Polat, 2018). (Huria (2009: 2) Afganistan'a dış müdahalelerin ülkeyi müdahale öncesi döneme göre daha da zayıflattığını ve daha istikrarsız hale getirdiğini söylemektedir. Libya açısından bakıldığında da uluslararası müdahalenin ülkedeki istikrarsızlığı derinleştirdiği görülmektedir. Libya'da 2011'de NATO müdahalesiyle başlayan uluslararası müdahale farklı şekillerde günümüze kadar devam etmiştir. Başarısız devlet olgusunu hazırlayan yapısal süreç ve tetikleyici faktör unsurlarının yarattığı istikrarsızlığın derinleşmesinde iç aktörler kadar dış aktörlerin yaklaşımları etkili olmaktadır (Telli, 2020: 1279). Kaddafi sonrası ülkede ortaya çıkan kamplaşma dış aktörlerin buraya müdahalesinin önünü açmış, Libya'da etki kurmak isteyen ülkelerin buradaki yarışan güçlerden birini destekledikleri bir dönem başlatmıştır (Güneş, 2018: 282).

Birçok uluslararası aktör BM'nin barış sürecini sekteye uğratabilecek şekilde BM liderliğindeki görüşmelere destek üzerinden kendi ekonomik ve jeopolitik çıkarlarını devam ettirmek üzere ülke içindeki taraflardan birini destekleyerek ülkeye müdahalede bulunmaktadır (Mezran, 2018: 2). Ülkeye dışardan müdahaleler özellikle petrol olmak üzere daha çok ekonomik temellere dayanmaktadır. Bazı

lkeler halk hareketlerine verdikleri desteğin sonucu ve karşılığı olarak, bazıları NATO kapsamında gerçekleştirilen harekate katılımlarından ötürü, bazıları geçmiş ilişkileri ve antlaşmaların devamı olarak petrolden pay almak istemektedir (Doğan ve Durgun, 2012: 83). Farklı uluslararası aktörlerin Libya'ya yönelik farklı çıkar algılamaları da ülkedeki istikrarsızlığa katkı sunarak devletin başarısızlığının devamına etki edici unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Özellikle Rusya, Mısır, BAE ve Fransa çeşitli düzeylerde Hafter'in arkasında bulunduğu Tobruk'taki yönetime askeri ve siyasi destek verirken Katar ve Türkiye Trablus'ta etkin olan grupları desteklemektedir (Human Rights Watch, 2020: 365; Polat, 2015: 3-4). Trablus ve Tobruk'ta etkin olan gruplar arasında 2020 sonunda oluşturulan ateşkesten sonra meydana gelen geçici birlik hükümeti de söz konusu dış glerin askeri desteğini engelleyememiş, bu Şekilde yabancı aktörler ülkede oluşan kısmi uzlaş ortamını tehlikeye atmaya devam etmiştir. 2020 yılı sonunda Libya'da en az 20 bin yabancı savaşçı ve paralı asker bulunmaktadır (Euronews, 25 Aralık 2020). Söz konusu savaşçıların varlığı 24 Aralık 2021'de yapılması öngörülen seçimler öncesindeki BM destekli geçiş sürecine tehdit olarak algılanmaktadır (Deutsch Welle, 17 Temmuz 2021). Türkiye, Mısır, BAE, Ürdün ve Rusya mali destek dışında askeri ve milis gücüyle ülkedeki gruplara destek vererek buradaki siyasi ağırlıklarını korumaya çalışmaktadır (FFP, 2020: 27). Böylece farklı gruplar arasındaki çatışmalara dış glerin de müdahil olması Libya'nın toparlanma sürecini uzatmaktadır (Telli, 2020: 1281).

Başarısız devletlerde ekonomik göstergelerin olumsuz seyrettiği varsayımı Libya'da kendini göstermektedir. lke ekonomisinin temelini oluşturan petrolde isyandan önce günlük 1.6 milyon varil olan üretim, son dönemde kısmi toparlanma görülmekle beraber, isyanla beraber tamamen durmuştur (Abdessadok, 2017). lke içindeki farklı gruplar arasındaki çatışmalar ülkenin petrol üretimini olumsuz etkilemektedir (Telli, 2020: 1281). Petrol sektörünün isyanla beraber durmasıyla ekonomi de durmuş ve bu Şekilde Libya, devletin yeniden yapılanmasını destekleyecek gelirlerden mahrum kalmış, rekabet halindeki milis gler petrol tesisleri için de mücadele etmeye başlamış, ülkenin siyasi istikrarının geleceğinin belirsizliği de yabancı yatırımcıların buraya dönmesine engel oluşturmuştur (Abdessadok, 2017). Bu Şekilde ülkede ekonomik anlamda görülen bozulma, doğal olarak ekonomik olduğu kadar toplumsal ve siyasi çıkmazın derinleşmesine katkı sağlayarak Libya'nın başarısızlığına etki eden diğer önemli faktörlerden biri olmaktadır.

Diğer taraftan insan hakları, yoksulluk, g, uyulurucu, insan kaçakçılığı, temel hizmetlerin verilmesinin zora düşmesi gibi sorunlarla toplumsal barışın bozulması ve askeri güvenlik aygıtının önemli oranda zayıflamasıyla Libya, başarısız devlet niteliğini son on yılda devam ettirmektedir. Kaddafi'nin devrildiği 2011 yılından itibaren 300.000'den fazla insan göç etmek zorunda kalmıştır (Human Rights Watch, 2020: 359). Hafter'in Trablus'u ele geçirmek üzere 2019'da gerçekleştirdiği saldırılarda eğitim kurumlarını, konutları, hastaneleri ve diğer sivil merkezleri hedef almasında

görüldüğü gibi Libya iç savaşında sivil alanlara saldırı gerçekleştirilmiş, binlerce insan öldürülmüştür (FFP, 2020: 28). Söz konusu saldırılarda 300'ün üzerinde sivil ölmüş, çok sayıda sivil yaralanmış ve 120.000'den fazla kişi yer değiştirmek zorunda kalmıştır (Human Rights Watch, 2020: 360). Çok sayıda gazetecinin hedef alınması ifade özgürlüğünün ülkede engellenmeye çalışıldığını göstermektedir (Human Rights Watch, 2020: 360). Diğer taraftan Libya, çok sayıda göçmenin Avrupa'ya ulaşmasında göç rotası haline gelmiştir. 2019 yılının son üç ayında Avrupa'ya göç etmeye çalışan 8,238 kişi sahil güvenliği tarafından Akdeniz'de yakalanarak Libya'ya geri getirilmiş, 203 kişi denizde kaybolmuştur (Human Rights Watch, 2020: 360). 655.144 göçmenin bulunduğu Libya'da göçmenler şiddet, cinsel şiddet, zorbalık, zorla çalıştırma, yetersiz tıbbi muamele, yetersiz gıda ve su gibi temel insani koşullardan mahrum bir şekilde gözetim altında tutulmaktadır (Human Rights Watch, 2020: 360). Ülkede insan ve uyuşturucu kaçakçılığının da çok yaygın olduğu görülmektedir.

İşlevsel bir hükümetin etkin olamadığı Libya'da hukuksuzluk, savaş suçu işleyenlere cezasızlık söz konusudur (FFP, 2020: 28). Ülkede askeri ve sivil mahkemeler yetersiz kapasiteyle çalışırken silahlı grupların yargıç, avukat ve savcılarını hedef aldığı bazı bölgelerde ise yargı tamamen işlevsiz hale gelmiştir (Human Rights Watch, 2020: 362). Rekabet halindeki grupların sözde yetkileri altında bulunan cezaevi yetkilileri, herhangi bir suçlama olmadan binlerce kişiyi keyfi olarak uzun dönem gözetim altında tutmakta, kötü insani koşulların ve aşırı yoğunluğun kendini gösterdiği cezaevlerinde ise kötü muamele çok yaygın olarak görülmektedir (Human Rights Watch, 2020: 362). Ulusal düzeydeki kriz, yerel yönetim alanına yansiyarak bu alanda da uzlaşımın yok olmasına sebebiyet vermiştir (Mezran, 2018: 2). Ülkede kendini gösteren siyasi bölünmüşlük ve her grubun kendi askeri gücünü oluşturması devletin güvenlik aygıtının kaybolmasına yol açmaktadır. Ülkede henüz birleşik bir güvenlik kuvveti bulunmamaktadır (Deutsch Welle, 01 Haziran 2021). Devletin güvenlik aygıtının zayıflığı karşısında çatışan farklı gruplar kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla ülkede ciddi silahlanmaya yol açmıştır (Polat, 2016).

5. SONUÇ

Libya'da 1969 darbesiyle yönetime gelen Muammer Kaddafi özellikle petrol gelirlerinin sağladığı avantajla belirli sınıflara imtiyazlar sunarak iktidarının sürekliliğini sağlamaya çalışmıştır. Ancak Kaddafi'nin yönetim anlayışı ülkede ciddi bir muhalefet ortaya çıkarmış ve söz konusu rejime karşıtlık 2010 Arap Baharı'yla iyice açığa çıkmıştır. 2011'de Libya'da başlayan ve Kaddafi karşıtlığı ortak paydasında farklı kesimleri birleştiren gösteriler ve ardından gelen NATO müdahalesi Kaddafi'nin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak Arap Baharı'nın meydana getirdiği uzlaşım ortamı hızlıca çözülmüş ve ortak paydada birleşen grupların karşı karşıya geldiği istikrarsız bir Libya kendini hissettirmeye başlamıştır. Özellikle ülkede farklı grupların farklı Libya devleti arzusu ülkedeki istikrarsızlığın önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Böylece farklı grupların farklı çıkar algılamaları ve bu şekilde

ülkenin bütünlüğünü göz ardı etmeleri ülkedeki barış sürecini sekteye uğratarak ülkenin kırılganlığını arttırmaktadır.

Ekonomik, sosyal, güvenlik, siyasi gibi temel yönetim alanlarında devletin yetersiz kalmasıyla ortaya çıkan başarısız devlet 2011'den itibaren Libya'da kendini göstermektedir. Özellikle iç savaş ve istikrarsızlığın devletlerin kırılganlığı üzerinde oldukça etkili olduğunu gösteren önemli bir örneği Libya oluşturmaktadır. 2010 Arap Baharı'nın Libya'ya yayılması ve Kaddafi sonrası ülkenin iç savaşa sürüklenmesi Libya'yı başarısız devlet indeksinde yukarılara taşımıştır. Barış fonunun verileri incelendiğinde Libya'nın son on yılda kırılgan devlet indeksindeki yerinin gittikçe olumsuz seyrettiği görülmektedir. Libya'nın iç savaşa sürüklenmesi, özellikle 2014'den beri ülkenin varlığına tehdit oluşturacak şekilde siyasi alanda görülen fiili bölünme ve siyasi parçalanmışlığın ekonomik, güvenlik, hukuksal ve toplumsal alandaki gerilemeyi derinleştirilmesi Libya'nın devlet aygıtını gittikçe zayıflatmıştır.

Başarısız devlet olarak Libya'da 2010 sonrası başlayan Arap Baharı ve ardından gelen uluslararası müdahale beklenen istikrarın aksine ülkede otorite boşluğu yaratmıştır. Kaddafi sonrası ortaya çıkan iç savaş ve buna bağlı ülkenin doğu ve batısının iki farklı yönetim altına girmesi, güvenlik aygıtının bir bütünlük göstermekten uzak olması, çatışmaların devam etmesi, DEAŞ, Ensar el-Şeria, el-Nusra gibi farklı radikal grupların ülkede yayılma alanı bularak güçlenmesi, petrolün temel oluşturduğu ekonominin olumsuz seyri, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, ciddi göçmen ve yerinden edilmiş insanlar sorunu, yargının ve temel kamu hizmetlerinin yetersiz kalması, insan hakları ihlalleri gibi olumsuz gelişmeler Libya'nın başarısızlığına yol açan unsurlar olarak kendini göstermektedir. Kısacası mevcut otorite boşluğu ülkedeki siyasi, hukuksal, ekonomik ve toplumsal bozulmaya katkı sunmuş ve bu şekilde devletin işlevsizliği daha fazla hissedilmiştir. Bu anlamda 2010 sonrası dönemde Libya'nın başarısız devlet niteliği taşıdığı görülmektedir. Libya'nın başarısızlığı da söz konusu sorunların sürekliliğine yol açmaktadır.

Libya'daki krizin çözümü için öncelikle uluslararası müdahale gündeme gelmiş ardından yine uluslararası toplum Libya'daki tarafları uzlaştırmaya çalışmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin müdahalesiyle rejim değiştiren Libya'da dış aktörlerin rolü ülkenin istikrarını doğrudan etkilemektedir. Dış ülkeler ülkedeki olası uzlaşma ortamını doğrudan etkileyecek şekilde kendi ekonomik ve jeopolitik çıkarlarını devam ettirmek üzere özellikle askeri, mali konularda farklı grupları desteklemekte ve bu şekilde ülkeye doğrudan müdahalede bulunmaktadır. Farklı ülkelerin Libya'daki farklı grupları desteklemeleri, yabancı, paralı asker ve milislerin ülkede faaliyette bulunmaları ülkenin istikrarsızlığına katkı sunmaktadır. Diğer devletlerin faaliyetleri ülkede farklı grupları uzlaştırma ve bu uzlaşmaya dayanan bir hükümet meydana getirme şeklindeki uluslararası çabaları da sekteye uğratabilmektedir. Sonuç olarak Arap Baharı'yla baş gösteren isyan dalgası, 2011'de Batı'nın müdahalesinin ardından Kaddafi

rejiminin devrilmesiyle sonuçlanmış olmasına rağmen beklenen barış ve refahı sağlayamamış, ortaya çıkardığı istikrarsız bir Libya'yla ülkeyi son on yılın en başarısız devletlerinden biri haline getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdessadok, Z. (30 Mayıs 2017) "Libya Today: From Arab Spring to Failed State", Aljazeera, <https://www.aljazeera.com/features/2017/5/30/libya-today-from-arab-spring-to-failed-state>, (03.03.2021).
- Bag, M. (20 Ocak 2021) "BM, Yabancı Savaşçıların Libya'dan Çekilmesi için Cumartesi Gününe Kadar Süre Verdi", Euronews, <https://tr.euronews.com/2021/01/20/bm-yabanc-savasc-lar-n-libya-dan-cekilmesi-icin-cumartesi-gunune-kadar-sure-verdi>, (19.03.2021).
- Bağbaşıoğlu, T. (2018) "Ulus-Devlet Kurgusunun Başarısız Bir Versiyonu", Social Sciences Studies Journal, 4(20): 2843-2849.
- Bağcı, H. ve Erduramaz, S. (2017) "Libya and Turkey's Expansion Policy in Africa", e-journal of International Relations, 8(2): 38-52.
- Cafiero, G. ve Wagner, D. (06 Nisan 2015) "Four Years After Gaddafi, Libya is a Failed State", Foreign Policy in Focus, <https://fpif.org/four-years-after-gaddafi-libya-is-a-failed-state/>, (01.02.2021).
- Chtatou, M. (30 Nisan 2017) "Is Libya A De Facto Failed State?", Eurasiareview, <https://www.eurasiareview.com/30042017-is-libya-a-de-facto-failed-state-analysis/>, (10.02.2021).
- Çelikpala, M. (10 Temmuz 2020) "Akdeniz'de Libya Düğümü", Perspektif, <https://www.perspektif.online/akdenizde-libya-dugumu/>, (17.02.2021).
- Deutsch Welle (06 Ocak 2020) "İç Savaştan Enerji Oyununa: Libya'daki Denklem", <https://www.dw.com/tr/i%C3%A7-sava%C5%9Ftan-enerji-oyununa-libyadaki-denklemler/a-51907387>, (17.02.2021).
- Deutsch Welle (05 Şubat 2021) "Libya'da Geçici Birlik Hükümeti Seçildi", <https://www.dw.com/tr/libyada-ge%C3%A7ici-birlik-h%C3%Bck%C3%BCmeti-se%C3%A7ildi/a-56473875>, (19.03.2021).
- Deutsch Welle (16 Mart 2021) "Libya'da Geçici Hükümet Görevi Devraldı", <https://www.dw.com/tr/libyada-ge%C3%A7ici-h%C3%Bck%C3%BCmet-g%C3%B6revi-devrald%C4%B1/a-56891876>, (10.05.2021).
- Deutsch Welle (14 Nisan 2021) "Yunanistan ile Libya Deniz Yetki Alanlarını Görüşecek", <https://www.dw.com/tr/yunanistan-ile-libya-deniz-yetki-alanlar%C4%B1n%C4%B1-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fcek/a-57199511>, (05.06.2021).

- Deutsch Welle (01 Haziran 2021) “İkinci Libya Konferansı 23 Haziran’da Berlin’de”, <https://www.dw.com/tr/ikinci-libya-konferans%C4%B1-23-haziranda-berlinde/a-57748312>, (10.07.2021).
- Deutsch Welle (17 Temmuz 2021) “Libya’dan Yabancı Savaşçı Açıklaması”, <https://www.dw.com/tr/libyadan-yabanc%C4%B1-sava%C5%9F%C3%A7%C4%B1-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1/a-58297087>, (19.07.2021).
- Doğan, G. ve Durgun, B. (2012) “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,1(15): 61-90.
- Domazeti, R. (2020) “Libya’da Barış Fırtınası Operasyonu ve Türkiye’nin Oyun Değiştirici Rolü”, Anadolu Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi, <https://www.asgam.org/libyada-baris-firtinasi-operasyonu-ve-turkiyenin-oyun-degistirici-rolu/>, (14.09.2021).
- Euronews (25 Aralık 2020) “Hafter: Tüm Kuvvetlerimizi Libya’daki Türk Güçlerini Kovmak İçin Savaşa Hazır Olmayı Çağırıyorum”, <https://tr.euronews.com/2020/12/25/hafter-tum-kuvvetlerimizi-libya-daki-turk-guclerini-kovmak-icin-savasa-haz-r-olmaya-cag-r->, (19.03.2021).
- Euronews (20 Ocak 2021) “Libya’da Seçimden Önce Anayasa Referandumu İçin Taraflar Arasında Anlaşma”, <https://tr.euronews.com/2021/01/20/libya-da-secimden-once-anayasa-referandumu-icin-taraflar-aras-nda-anlasma>, (19.03.2021).
- FFP (2017) “Fragile States Index Methodology And Cast Framework”, The Fund For Peace, USA.
- FFP (2019) “Fragile States Index Annual Report 2019”, The Fund For Peace, USA.
- FFP (2020) “Fragile States Index Annual Report 2020”, The Fund For Peace, USA.
- FFP (t.y.) “Fragile States Index”, <https://fragilestatesindex.org/comparative-analysis/>, (19.03.2021).
- FFP (t.y.) “What Does State Fragility Mean?”, <https://fragilestatesindex.org/frequently-asked-questions/what-does-state-fragility-mean/>, (19.03.2021).
- Güneş, B. (2018) “Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi”, Güvenlik Bilimleri Dergisi, 7(2): 263-291.
- Helman, G. B. ve Ratner, S. R. (1992-93) “Saving Failed States”, Foreign Policy, 89: 3-20.
- Human Rights Watch (2020) “World Report 2020: Events of 2019”, Human Rights Watch, USA.
- Huria, S. (2009) “Failed States and Foreign Military Intervention: The Afghanistan Imbroglia”, Institute of Peace and Conflict Studies, 67: 1-8.
- Institute For Economics and Peace (2009) “Global Peace Index 2009: Methodology, Results and Findings”, Institute For Economics and Peace, Sydney.

- Institute For Economics and Peace (2020) “Global Peace Index 2020: Measuring Peace in ac Complex World”,
Institute For Economics and Peace, Sydney.
- Mezran, K. (2018) “Unsustainable Instability in Libya”, Istituto Affari Internazionali (IAI), 18(3): 1-5, ISSN:
2532-6570.
- Newman, E. (2007) “Weak States, State Failure and Terrorism”, Terrorism and Political Violence, 19: 463-488.
- Öğüt, S. (2013) “Başarısız Devlet Kavramının İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,
19(3): 163-177.
- Özalp, O. N. (2014) “Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı ve Bu Sorunsalın Uluslararası
Hukuka Etkileri”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 72(1), 2014: 349-362.
- Polat, F. (2015) “Çok Kutuplu İç Savaş Sarmalında Libya; Aktörler ve İttifaklar”, ORMER Perspektif Serileri,
13: 1-8.
- Polat, F. (2016) “Libya’daki Anarşi Ortamının Bir Sonucu Olarak IŞİD”, ORMER,
https://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,57,libya_daki_anarsi_ortaminin_bir_sonucu_olarak_isid.html,
(13.09.2021).
- Polat, F. (08 Mayıs 2018) “Dış Müdahaleler Libya’da Krizi Derinleştiriyor”, AA,
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/dis-mudahaleler-libyada-krizi-derinlestiriyor/1138720>,
(14.09.2021).
- Telli, A. (2020) “Başarısız Devlet Terminolojisi Üzerinden Arap Baharını Okumak: Libya, Mısır ve Suriye”,
Gaziantep Üniversitesi Journal Of Social Sciences, 19(3): 1271-1285.
- Thürer, D. (1999) “The “Failed State” and International Law”, International Review of the Red Cross, 836: 1-
10.